

Michail Gorbatsjov

Bevrijder of verrader van het proletariaat?

Door Nick Peulen

Als gesproken wordt over ‘waarheid en leugens’, over bedrog in de politiek, dan schiet mij direct het communistische regime van de voormalige Sovjet-Unie te binnen. De decennialange onderdrukking van de publieke opinie, het elimineren van politieke dissidenten en de dictatoriale positie van de Communistische Partij zijn nog maar enkele voorbeelden van de ‘leugens’ uit de Sovjettijd.

Derol van Michail Gorbatsjov in de Russische geschiedenis is nogal omstreken. Tijdens zijn politiek leiderschap was hij weinig populair in Rusland. De oude, radicale communisten vonden hem een verrader van het proletariaat en de Democraten (onder aanvoering van Boris Jeltsin) vonden dat hij een remmende factor was in de democratisering. Waar beide kampen het over eens waren is dat Gorbatsjov een directe aanleiding gaf tot de val van de Sovjet-Unie. Maar waren Gorbatsjov's hervormingen de enige redenen voor het einde van de Sovjet-Unie, of waren er andere oorzaken? Wat was Gorbatsjov voor een leider en wat waren zijn intenties?

Om deze vragen te beantwoorden heb ik gesproken met Drs. Henk Kern. Hij is hoogleraar Geschiedenis aan de Universiteit Leiden en gespecialiseerd in Russische geschiedenis. Ik heb hem gevraagd naar zijn visie op deze episode in de Russische geschiedenis. De redenen achter de gebeurtenissen en de rol van Michail Gorbatsjov hierin stonden centraal in ons gesprek. In dit artikel zullen ten eerste de voornaamste bestanddelen van Gorbatsjov's politiek bespro-

ken worden. Vervolgens zal gekeken worden naar de uitwerkingen van deze hervormingen op het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en ten slotte zal de rol van Gorbatsjov als persoon nog verder toegelicht worden.

Toen Michail Gorbatsjov in 1985 partijleider werd van de Communistische Partij en zijn ‘nieuwe politiek’ introduceerde begon een onom-

‘Hij wilde het communisme nieuw leven inblazen, de stagnatie van Brezjnev doorbreken’

keerbaar proces naar democratisering. Zijn glasnost (openheid, en dus een breuk met de leugens van weleer) en zijn perestrojka (herstructurering) waren de voornaamste bestanddelen van Gorbatsjov's nieuwe weg. Gorbatsjov wilde met zijn hervormingen de Sovjet-Unie redden. ‘Hij wilde het communisme nieuw leven inblazen, de stagnatie van Brezjnev doorbreken’, aldus Drs. Kern. Door de censuur op de media te verminderen en kritiek toe te staan (glasnost) dacht hij de ontevredenheid in de samenleving te kunnen verminderen. De perestrojka van Gorbatsjov uitte zich in het uitschrijven van vrije verkiezingen. Dit leidde ertoe dat de Communistische Partij voor het eerst sinds 1917 geen politieke he-

gemonie had. Ook maakte hij in de planeconomie van het communisme ruimte voor publiek initiatief.

In de Sovjet-Unie van de jaren tachtig bleven zulke hervormingen niet zonder gevolgen. Door de vrijheid van de media en oppositie werd er een slapende reus gewekt: het Russische volk. Gorbatsjov dacht aanvankelijk dat de bevolking dermate dankbaar zou zijn voor de nieuwe

vrijheden, dat zij zou helpen om het huidige regime in stand te houden en te verbeteren. Dit pakte echter anders uit: er ontstond een grote oppositie en de media probeerden de grenzen van de glasnost steeds verder te verbreden. Zoals Drs. Kern het verwoordde: ‘Er werd een sneeuwbal in gang gezet die niet meer te stoppen was; in de media, de economie en in de politiek’. Deze ontwaakte reus leidde tot opstanden in bijna alle satellietstaten van de Sovjet-Unie en bracht de Sovjet-Unie uiteindelijk op haar knieën.

Gezien de argumentatie tot dusver, lijkt Michail Gorbatsjov de volle verantwoordelijkheid te dragen voor het uiteenvallen van de Sovjet-Unie. Hij is de verrader van het proletariaat! Het ligt echter iets

genuanceerder. Volgens Drs. Kern is het een proces waar vele mensen aan hebben bijgedragen en dat een lange tijd in beslag heeft genomen. Voorgaande communistische leiders en hun machtsmisbruik hadden een kloof geslagen tussen de politiek en het volk. De diepte van deze kloof is ernstig onderschat door Gorbatsjov. De kloof was zo diep dat het einde van de Unie onherroepelijk was. De Sovjet-Unie was uiteindelijk toch wel uit elkaar gevallen. Gorbatsjov's hervormingen waren een katalysator.

Naast de diepe kloof tussen het volk en de politiek speelde de stagnerende economie ook een belangrijke rol. Zonder de hervormingen van Gorbatsjov had de Sovjet-Unie langer standgehouden, dus de hervormingen waren een directe aanleiding voor het uiteenvallen. Drs. Kern trok in ons gesprek de voornaamste conclusie in deze: 'Het rijp worden van de Russische samenleving voor deze geweldloze transitie heeft diepere wortels dan de hervormingen van Gorbatsjov alleen'.

De meningen over Michail Gorbatsjov als persoon en politicus lopen uiteen. De één ziet hem als verrader van het proletariaat, de ander als groots leider en als bevrijder van het Russische volk. In het Westen geniet Gorbatsjov duidelijk meer aanzien dan in zijn geboorteland. Menig Rus ziet Gorbatsjov als een verrader, als de persoon die het werk van vele generaties te gronde heeft gebracht. Hij heeft een supermacht op haar knieën gedwongen.

Er is echter ook een keerzijde aan deze medaille: in het Westen wordt hij gezien als de man die een einde bracht aan de Koude Oorlog en aan de wapenwedloop. Hij introduceerde het communisme 'met een menselijk gezicht' en wordt om deze redenen bewonderd.

De intenties van Gorbatsjov waren duidelijk en oprecht. Gorbatsjov was een ideologisch communist: hij was echt van mening dat het communisme de enige juiste staatsvorm was en hij dacht dat het volk dat ook zou denken. Daarom zag hij geen kwaad in meer vrijheid van de media en grotere betrokkenheid van de burgers in de politiek. Hij had niet verwacht dat de Sovjet-Unie als gevolg van zijn hervormingen uiteen zou vallen.

Er is zowel een positieve als een negatieve kant aan het leiderschap van Michail Gorbatsjov. Erg positief is dat hij inzag dat er verandering nodig was in de Sovjet-Unie; hij voelde aan dat het volk aan democratisering toe was. Hij onderscheidde zich van eerdere hervormingspogingen (met name die van Chroesjtsjov) door na een rustig begin niet te stoppen, maar door te zetten. Een beetje hervormen hielp niet, volgens Gorbatsjov. Hij had echter de breuk in de vertrouwensband tussen de politiek en het Russische volk onderschat; dat was zijn grootste falen. Zijn grootste verdienste is volgens Drs. Kern dat, toen Gorbatsjov ontdekte dat de samenleving zich van hem afkeerde, hij niet teruggevallen is op repressie, maar dat hij zich er bij heeft neergelegd. Dat hij op vreedzame wijze de macht uit handen heeft gegeven, omdat het volk dat wilde, maakt hem tot een groots verliezer.

Zoals dit artikel heeft aangetoond is de rol van Michail Gorbatsjov in de nadagen van het Russische communisme erg omstreken en gecompliceerd. Hij was een 'goede Communist' en wilde de Sovjet-Unie nieuw leven inblazen. Toch hadden zijn hervormingen een belangrijk aandeel in het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en daarmee in het verdwijnen van het communisme in

Rusland. Het verschil van oogpunt is erg belangrijk wat betreft de opinie over Gorbatsjov: het Westen beschouwt hem veelal als een positief figuur, omdat 'dankzij' hem de Koude Oorlog ten einde liep. Veel oud-communisten zien hem echter nog steeds als verrader. Ook al was het niet zijn intentie, hij is toch de persoon die de macht van de Sovjet-Unie uit handen heeft gegeven. Al zijn de meningen verdeeld over de waarde van Gorbatsjov in de Russische geschiedenis, één ding is zeker: Michail Gorbatsjov heeft duidelijk zijn stempel gedrukt op de loop van de Russische geschiedenis en zonder zijn hervormingen had de Koude Oorlog een stuk bloediger af kunnen lopen. ■